

ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПІСУ «РУСЛАН»)

Кліш Андрій Богданович,

доктор історичних наук,
доцент кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка.

Древніцький Юрій Романович,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка.

Прийдун Степан Васильович,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Анотація

В умовах російського нападу на Україну надзвичайно важливе значення протидія кремлівській пропаганді. Кісельов, скабеєва, соловйов та інші пропагандисти упродовж багатьох років відверто брехали про ситуацію в Україні, придумували різноманітні фейки, підбурюючи росіян до ворожого ставлення до українців. Проте слід зауважити, що така політика Москви веде свій початок ще з XVIII–XIX ст. У цій публікації ми покажемо протидію такій агітації у Галичині наприкінці XIX – на початку ХХ ст. на шпальтах часопису «Руслан» – суспільно-політичного часопису консервативно-клерикального скерування, що виходив друком у Львові в 1897–1914 рр., неофіційного пресового орган українського християнсько-суспільного руху.

Ключові слова: Галичина, часопис «Руслан», москвофіли, християнські суспільники, національна ідентичність

У другій половині XIX ст. середовищем, яке пропагувало російські ідеї в Галичині були москвофіли. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у їх середовищі виділялося два напрямки: русофільський (консервативний) та москвофільський (радикальний). До перших відносилося старше покоління, що асоціювали себе греко-католиками, сповідували етнічну єдність з росіянами, лояльно ставилися до австро-угорської влади. Москвофіли схилилися до православ'я, вважали себе росіянами, виступали проти українського політичного руху. За підтримки Російської імперії цей напрямок витіснив консервативне крило, очоливши москвофільський табір в Галичині.

В історіографії питання протидії російській агітації в Галичині досліджено доволі побіжно. Серед наявних праць варто виокремити праці Т. Антошевського¹, Н. Кіся², А. Кліша³, Р. Лехнюка⁴.

Однією із найвагоміших причин виокремлення суспільно-християнської течії (пресовим органом якої був часопис «Руслан») з народовського табору була консолідація з москвофілами групи народовців на чолі з Ю. Романчуком і Є. Олесницьким. Християнські суспільники заперечували будь-які контакти з москвофільським табором. Християнські суспільники спиралися на ГКЦ, водночас наголошуючи на своїй східнохристиянській літургійній приналежності. Натомість, православну церкву в Російській імперії вони трактували як знаряддя русифікаторської політики та складовою самодержавної ідеології. У зв'язку з цим християнські суспільники називали москвофільське православ'я – «цареслав'єм»⁵.

¹ Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.

² Кісь Н. Західництво в Галичині початку XX століття: клерикальна група – політична доктрина – цивілізаційний вибір. З історії західноукраїнських земель / гол. редакції М. Литвин ; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 9. С. 25–38.

³ Кліш А.Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 468 с.; Кліш А.Б. Християнські суспільники vs. москвофіли: до історії протистояння. *Гілея* : науковий вісник. К. : Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 127. С. 61–64.

⁴ Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті XX століття. Львів : Літопис, 2019. 392 с.

⁵ Наша ідея національна в Галичині і перепони її розвою. *Руслан*. Ч. 11. 15 (27) січня 1897. С. 1; Наші наміри. *Руслан*. Ч. 6. 6 (18) січня 1897. С. 1; Наші наміри. *Руслан*. Ч. 16. 21 січня (2 лютого) 1897. С. 1.

Католицизм, як церковно-конфесійна ідентифікація, у програмних документах християнських суспільників протиставлявся московфільству. Тому вони гостро критикували антикатолицьку діяльність московфілів, викриваючи її політичну, а не релігійну складову.

Питання національної самоідентифікації зумовлювало глибоке несприйняття християнськими суспільниками московфілів: «Ся чорна пляма на народнім організмі єствує лише завдяки пособіям із внї і щирим хоч також не безінтересовним симпатіям чужих і наших противників. Московфільство у інших народів не є таке вельми шкідливе як у нас; у нас слово: московфіл є рівнозначним що Москаль. У нас старають ся наші домородні Москалі вводити православє, щоб з ним ввести і царславе, ґравітуючи туди, де нашому українському народови не дозволяють розвинути свою рідну народну українську ідею»¹. Християнські суспільники виступили проти спроб польсько-московфільського зближення. На їх думку, цим порозумінням з московфілами поляки хотіли «виторгувати» собі прихильне ставлення Росії².

Між християнськими суспільниками та московфілами велася правописна дискусія. Представники суспільно-християнської течії виступали за якнайшвидше впровадження фонетики, вказуючи на погане розуміння етимології серед широкого загалу³. Окрім того, вони вважали, що етимологія була чужою для української мови та заперечували існування «общерусского языка»⁴.

У залежності від політичної ситуації московфіли вступали в союз то з поляками, то з українськими народовцями. У часописі «Руслан» гостро критикувалася консолідація народовців з московфілами, трактуючи це як «зраду старих позицій»⁵. У часописі

¹ Кілька заміток про організаційну роботу між народом. *Руслан*. Ч. 29. 7 лютня (25 січня) 1913. С. 2.

² Наше становище супроти польского кола. *Руслан*. Ч. 250. 5 листопада (23 жовтня) 1912. С. 1–2.

³ Коцовський В. Етимологія і фонетика. *Руслан*. Ч. 102. 7 (19) травня 1897. С. 2; Коцовський В. Етимологія і фонетика. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) травня 1897. С. 2; Коцовський В. Етимологія і фонетика. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) травня 1897. С. 2.

⁴ Наші ренеґати. *Руслан*. Ч. 8. 12 (24) січня 1899. С. 2.

⁵ Наша ідея національна в Галичині і перепони єї розвою. *Руслан*. Ч. 11. 15 (27) січня 1897. С. 1; Наші наміри. *Руслан*. Ч. 6. 6 (18) січня 1897. С. 1; Наші наміри. *Руслан*. Ч. 16. 21 січня (2 лютого) 1897. С. 1.

звинувачувалася «Народна Рада» на чолі з Ю. Романчуком у капітуляції перед москвофілами та антиукраїнськими ідеями. Консолідації протиставлялося можливе об'єднання українських партій Галичини за національним принципом¹. Окрім того, консолідація вважалася антидержавною. Польські влада у Галичині, виставляючи контркандидатів консолідаторам на виборах до парламенту, у зв'язку із захистом державних інтересів. Водночас поляки отримували можливість звинуватити українців у москвофільстві перед центральною австрійською владою².

Християнські суспільники наголошували на небезпеці консолідації народовців та москвофілів, вбачаючи у ній зміцнення останніх. У часописі «Руслан» велася полеміка з «Ділом» про недоцільність цього союзу. Зокрема, у Самборі місцева філія «Общества імені М. Качковського» чинила спротив діяльності «Просвіти»³. Християнські суспільники звинувачували у цьому лідерів народовців, які через консолідацію дозволили зміцнитися галицькому москвофільству і не робили перешкод його наступу на національну інституцію. У часописі «Руслан» зазначалося, що якщо керівництво «Просвіти» (мається на увазі її очільник – Ю. Романчук) не дбає про її розвиток, то його необхідно замінити⁴.

1 листопада 1900 р. народовці вкотре порозумілися з москвофілами щодо погодження кандидатур на виборах. Натомість християнські суспільники заявили, що вони ніколи не погодяться на консолідацію з москвофілами і тому засудили НДП, яка «йде на руку національним ренегатам»⁵.

Християнські суспільники гостро критикували діяльність москвофільських часописів, зокрема «Галичанина», що скеровувалася проти української громадсько-політичної активності.

¹ Принципи національності. *Руслан*. Ч. 21. 26 січня (7 лютого) 1897. С. 1–2; Політика п. Романчука. *Руслан*. Ч. 27. 4 (16) лютого 1897. С. 1–2; Капітуляція. *Руслан*. Ч. 29. 6 (18) лютого 1897. С. 1.

² Передвиборчий голос з польського табору. *Руслан*. Ч. 22. 28 січня (9 лютого) 1897. С. 1–2.

³ Не туди дорога! *Дьло*. 15 вересня 1898. С. 1.

⁴ Консолідаційно-опозиційна льогіка. *Руслан*. Ч. 211. 22 вересня (4 жовтня) 1898. С. 1.

⁵ Поражене москвофільства. *Руслан*. Ч. 191. 24 серпня (6 вересня) 1900. С. 1–2.

У цьому часописі пропагувалася ідея «самостійного й окремішнього національно-культурного розвитку руского народа»¹.

Натомість московфільські часописи не цуралися відвертої дезінформації, що стосувалася О. Барвінського. Зокрема, у одному з номерів «Галичанина» опублікована завідомо неправдива інформація, щодо прохання О. Барвінським коштів для заснування українського театру в Галичині у українського філантропа та мецената О. Терещенка². Натомість, очільник християнських суспільників навіть не був знайомим з О. Терещенком³.

«Галичанин» неодноразово закликав відмовитися від угодової політики та йти в опозицію до центральної влади. На шпальтах цього часопису з метою популярності серед широких верств суспільства наголошувалося на його антипольськості, натомість народовців часто звинувачували у служінні полякам. Ці звинувачення спростував О. Маковей, викриваючи антинародну сутність політики лідерів московфілів в Галичині⁴.

Християнські суспільники звертали увагу на суперечки між московфілами та народовцями щодо мовного питання. Останні закликали галицьких українців писати петиції до крайової та центральної влади, щодо порушень прав української мови у повітових адміністраціях, освіті тощо. Цю ідею підтримали і християнські суспільники, запропонувавши громадам звертатися до українських адвокатів, які надавали безоплатні консультації у громадських справах. Натомість, московфіли виступили проти, оскільки українську мову вважали недорозвинутою⁵. У зв'язку з таким ставленням московфілів до української мови, християнські суспільники зверталися до лідерів народовців щодо неможливості консолідації.

Натомість вони негативно ставилися до російської мови, вбачаючи у ній небезпеку для української самоідентичності. Так,

¹ Сьвідчив ся циган своїми дітьми. *Руслан*. Ч. 85. 16 (29) цвітня 1908. С. 1.

² Об'ясненіє изъ-за рублей (Голосъ изъ провинціи). *Галичанинъ*. 1898. Ч. 206.

³ «Брехні «Галичанина». *Руслан*. Ч. 210. 20 вересня (2 жовтня) 1898. С. 2.

⁴ Маковей О. Поляки а ми. Передрук з «Буковини». *Руслан*. Ч. 193. 27 серпня (8 вересня) 1897. С. 1; Маковей О. Поляки а ми. Передрук з «Буковини». *Руслан*. Ч. 194. 28 серпня (9 вересня) 1897. С. 1.

⁵ Хаклацкий язык. *Галичанинъ*. 9 января 1899.

О. Барвінський зазначав, що знання російської мови потрібне кожній освіченій особі, проте «наші москалі домагаються зведення сеї науки задля ренегатства, щоб відцуратися своєї мови, а взятися до московської. На се відповімо референтові Мончаловському словами руского літописця: «Иди въ свой Суздаль»¹.

На початку 1899 р. у часописі «Руслан» вийшла низка статей під назвою «Шестиліте кацапско-народовської консолідації», у якій розкривалася суть москвофільства, критикувався Ю. Романчук за його хитання між національною ідеєю та співпрацею з москвофілами. Зазначалося, що консолідація розпочалася не від створення спільного передвиборного комітету в 1896 р., а від відходу Ю. Романчука від політики «нової ери» та відновлення діалогу з москвофілами у 1893 р. Автор статті наголошував, що консолідація укладалася не для практичної праці, а лише для «очищення від угодовства» Ю. Романчука серед широких мас. З іншого боку напередодні виборів 1895 р., усі опозиційні народовські кандидати шукали підтримки з боку крайової влади та митрополита С. Сембратовича, проти яких власне заключалася консолідація.

Окрім того, християнські суспільники зазначали, що у провінційних містечках та селах серед «твердих» є й такі, котрі готові працювати для народу, проте під впливом москвофільських газет, вони не здатні на позитивну роботу. Автор закликав об'єднуватися українські партії лише на національній основі, ігноруючи москвофілів².

Однією з характерних рис галицького москвофільства було прагнення протиставити російську культуру, російських діячів українським. У червні 1899 р. редактор «Галичанина» О. Мончаловський перебував у Санкт-Петербурзі на святкуванні 100-літнього ювілею О. Пушкіна. Аналогічні святкування відбулися також у львівському «Народному Домі». «Руслан» назвав це «маніфестацією львівської погодінської колонії», пов'язавши це кінцем консолідації, оскільки

¹ Забаги галицьких москалів. *Руслан*. Ч. 126. 6 (19) червня 1900. С. 1.

² Шестиліте кацапско-народовської консолідації. *Руслан*. Ч. 19. 25 січня (6 лютого) 1899. С. 2; Шестиліте кацапско-народовської консолідації. *Руслан*. Ч. 20. 26 січня (7 лютого) 1899. С. 2; Шестиліте кацапско-народовської консолідації. *Руслан*. Ч. 21. 27 січня (8 лютого) 1899. С. 1–2.

серед народівства викликала обурення відверта антиукраїнська пропаганда ідей російського панславізму¹.

Християнські суспільники виступили проти підтримки будівництва будинку для «Общества імені М. Качковського», яке 12 жовтня 1897 р. ініціювали т. зв. «опозиційних депутатів». У часописі «Руслан» зазначалося, що ця інституція завжди діяла, як противага «Просвіті» та займалася лише московфільською пропагандою у Галичині².

Християнські суспільники засудили спроби примирення між НДП та московфілами з метою протидії польським впливам. Вони звинуватили московфілів у проросійських настроях, а проросійська пропаганда спонукала частину московфілів визнати «національну єдність з московським народом»³. Тому московфіли не мали морального права називати себе «руськими», оскільки були «відступниками, ренегатами руского народу»⁴.

Особливо загострилися взаємини між московфілами та християнськими суспільниками під час виборів до Галицького сейму 1904 р. У Бродівському повіті, де традиційно кандидату вав О. Барвінський, ситуація напередодні виборів була критичною. Московфіли продовжували налагоджувати взаємини з поляками та намагалися «витіснити» О. Барвінського з галицької політики. Про посилення їх позицій дізнаємося із листів довіреної особи очільника християнських суспільників у Бродівському повіті о. М. Герасимовича⁵. Аналогічною була ситуація у Кам'яно-Струмилівському повіті.

Московфіли у цьому виборчому окрузі об'єдналися навколо кандидатури пароха с. Попівці о. Т. Еффиновича. Про важливість цих виборів для московфілів свідчить участь у передвиборчій кампанії одного із їх провідних теоретиків О. Мончаловського⁶.

¹ Маніфестація львівської Погодинської колонії. *Руслан*. Ч. 135. 18 (30) червня 1899. С. 1–2.

² Кацапські прислужники. *Руслан*. Ч. 226. 5 (17) жовтня 1897. С. 1.

³ Розпрощали ся! *Руслан*. Ч. 28. 5 (17) лютого 1900. С. 1–2.

⁴ Поражене московфільства. *Руслан*. Ч. 191. 24 серпня (6 вересня) 1900. С. 1–2.

⁵ ЛННБ. ВР. Ф. 11. Од. зб. 887 / п. 70. Арк. 20 зв.

⁶ Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку ХХ століття: політичне товариство «Руська громада». *Шляхами історії*: наук. зб. іст. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка. 2004. С. 94.

У часописі «Руслан» зазначалося, що «Галичанин» не міг вибачити О. Барвінському «ненависної фонетики», української школи та результатів усіх його дій, зокрема публіцистичних виступів, що «причинили ся до окремішного і самостійного національно-культурного розвитку рускої народности в Галичині». При цьому, польські пресові працівники, зокрема уже названого «Dziennik-a polsk-ого», передруковуючи статті з москвофільськи налаштованих українських видань, лише «потирають руки на вид межиусобиць»¹.

Християнські суспільники засуджували позицію москвофілів, які часто критикували страйковий рух українських селян Галичини². Натомість, вони позитивно сприйняли події першої російської революції, надіючись, що «закордонні брати здобудуть очікувані конституційні свободи, для того щоб щасливо перемогти москвофільську лихорадку»³.

Напередодні Першої світової війни вони закликали усі політичні та громадські кола українців протидіяти москвофільству та російській агітації: «Наша світська інтелігенція, а також всі сторонництва, організації і товариства повинні тямити, що поборюючи православну пропаганду, ломлять силу москвофільства. Іто силу чинну, бо лише в сім напрямі може москвофільство виказати успіхи. Нині хиба розпоряджаємо вже конечними засобами в людях, в справній організаційній машині і виробило ся в нашій суспільности почуте безпроволочного усування всякого лиха, яке робить шкоди нашому національному організмови»⁴.

У часописі «Руслан» зверталася увага на радикалізацію політичних поглядів москвофілів упродовж XIX – початку XX ст.: «Давне москвофільство, яке ще часами мало трохи почутя особистої чести, з дня на день гине, а єго місце займає брудне русофільство, годоване російськими рублями. Тут вже не ходить о справу фонетики чи ети-

¹ «Разом руки си подаймо, Барвіньского поборім» – «3 дуету Dziennik polski – Галичанин». *Руслан*. Ч. 83. 15 (28) цвітня 1904. С. 1.

² Кацапи про страйки. *Руслан*. Ч. 159. 18 (31) серпня 1902. С. 1.

³ Павко А.І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900–1907 рр. *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 72.

⁴ Слідами православля. *Руслан*. Ч. 152. 11 липця (28 червця) 1914. С. 1.

мології, се вже не ті «poczciwi Starorusini», що все таки не зривали лучности із своїми рідним – в них дістаємо противників в червоних тульських рубашках і в російських національних лентах, для яких справа рідного народу се незрозуміла ідея»¹.

У взаєминах між цими політичними силами деколи бачимо підтримку раціональних починань. Зокрема, москвофіли позитивно сприйняли ідею християнських суспільників створення спілок Райфайзена, вбачаючи у них значну користь для селян². Проте це можна трактувати швидше як виняток з правил. Таким чином, між часописом «Руслан» та москвофілами загострювалися ідеологічні протиріччя. Це, передусім, стосувалося ставлення щодо греко-католицької церкви та православ'я. Християнські суспільники та москвофіли, хоча і вважалися консервативними, обрали для себе протилежні ідеологічні вектори. Якщо представники суспільно-християнської течії були яскравими представниками «західного» напрямку, бажаючи будувати майбутнє українського народу під егідою австро-угорської корони, то москвофіли цей самий народ бачили частиною «руського» етносу. Зрозуміло, що про будь-яку співпрацю, навіть ситуативну, між цими політичними силами не могло бути й мови.

Література:

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.
2. Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство «Руська громада». *Шляхами історії*: наук. зб. іст. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка. 2004. С. 94.
3. Брехні «Галичаніна». *Руслан*. Ч. 210. 20 вересня (2 жовтня) 1898. С. 2.
4. Забаги галицких москалів. *Руслан*. Ч. 126. 6 (19) червня 1900. С. 1.
5. Капітуляція. *Руслан*. Ч. 29. 6 (18) лютого 1897. С. 1.
6. Кацапи про страйки. *Руслан*. Ч. 159. 18 (31) серпня 1902. С. 1.
7. Кацапські прислужники. *Руслан*. Ч. 226. 5 (17) жовтня 1897. С. 1.
8. Кілька заміток про організаційну роботу між народом. *Руслан*. Ч. 29. 7 лютого (25 січня) 1913. С. 2.

¹ Моральний упадок русофільства. *Руслан*. 22 (9) січня 1911. Ч. 15. С. 1.

² Новинки. *Руслан*. Ч. 20. 26 січня (7 лютого) 1900. С. 2–3.

9. Кісь Н. Західництво в Галичині початку ХХ століття: клерикальна група – політична доктрина – цивілізаційний вибір. З історії західноукраїнських земель / гол. редколегії М. Литвин ; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. Вип. 9. С. 25–38.
10. Кліш А.Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 468 с.
11. Кліш А.Б. Християнські суспільники vs. москвофіли: до історії протистояння. *Гілея* : науковий вісник. К. : Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 127. С. 61–64.
12. Консолідаційно-опозиційна льогіка. *Руслан*. Ч. 211. 22 вересня (4 жовтня) 1898. С. 1.
13. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 102. 7 (19) травня 1897. С. 2.
14. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) травня 1897. С. 2.
15. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) травня 1897. С. 2.
16. Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів : Літопис, 2019. 392 с.
17. ЛННБ. ВР. Ф. 11. Од. зб. 887 / п. 70. Арк. 20 зв.
18. Маковей О. Поляки а ми. Передрук з «Буковини». *Руслан*. Ч. 193. 27 серпня (8 вересня) 1897. С. 1.
19. Маковей О. Поляки а ми. Передрук з «Буковини». *Руслан*. Ч. 194. 28 серпня (9 вересня) 1897. С. 1.
20. Маніфестація львівської Погодинської кольонії. *Руслан*. Ч. 135. 18 (30) червня 1899. С. 1–2.
21. Моральний упадок русофільства. *Руслан*. 22 (9) січня 1911. Ч. 15. С. 1.
22. Наша ідея національна в Галичині і перепони єї розвою. *Руслан*. Ч. 11. 15 (27) січня 1897. С. 1; Наші наміри. *Руслан*. Ч. 6. 6 (18) січня 1897. С. 1.
23. Наше становище супроти польского кола. *Руслан*. Ч. 250. 5 листопада (23 жовтня) 1912. С. 1–2.
24. Наші наміри. *Руслан*. Ч. 16. 21 січня (2 лютого) 1897. С. 1.
25. Наші ренеґати. *Руслан*. Ч. 8. 12 (24) січня 1899. С. 2.
26. Не туди дорога! *Дъло*. 15 вересня 1898. С. 1.
27. Новинки. *Руслан*. Ч. 20. 26 січня (7 лютого) 1900. С. 2–3.

28. Об'ясненіє изъ-за рублей (Голосъ изъ провинціи). *Галичанинъ*. 1898. Ч. 206.
29. Павко А.І. Посилення впливу політичних партій Східної Галичини на громадське життя краю в 1900–1907 рр. *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 72.
30. Передвиборчий голос з польського табору. *Руслан*. Ч. 22. 28 січня (9 лютого) 1897. С. 1–2.
31. Політика п. Романчука. *Руслан*. Ч. 27. 4 (16) лютого 1897. С. 1–2.
32. Поражене москвофільства. *Руслан*. Ч. 191. 24 серпня (6 вересня) 1900. С. 1–2.
33. Принципи національності. *Руслан*. Ч. 21. 26 січня (7 лютого) 1897. С. 1–2.
34. «Разом руки си подаймо, Барвіньского поборім» – «3 дуету Dziennik polski – Галичанин». *Руслан*. Ч. 83. 15 (28) цвітня 1904. С. 1.
35. Розпрощали ся! *Руслан*. Ч. 28. 5 (17) лютого 1900. С. 1–2.
36. Слїдами православя. *Руслан*. Ч. 152. 11 липця (28 червця) 1914. С. 1.
37. Свїдчив ся циган своїми дітьми. *Руслан*. Ч. 85. 16 (29) цвітня 1908. С. 1.
38. Хахлацкий язык. *Галичанинъ*. 9 января 1899.
39. Шестилїте кацапско-народовскої консолїдації. *Руслан*. Ч. 19. 25 січня (6 лютого) 1899. С. 2.
40. Шестилїте кацапско-народовскої консолїдації. *Руслан*. Ч. 20. 26 січня (7 лютого) 1899. С. 2.
41. Шестилїте кацапско-народовскої консолїдації. *Руслан*. Ч. 21. 27 січня (8 лютого) 1899. С. 1–2.